

УДК 347.132.6 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.60>

ЕЛЕКТРОННІ (ЦИФРОВІ) ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Парасюк М.В.,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри цивільного права та процесу**Інституту права, психології та інноваційної освіти**Національного університету «Львівська політехніка»*

Парасюк М.В. Електронні (цифрові) докази в цивільному процесі.

У статті розглянуто електронні (цифрові) докази в цивільному процесі. Об'єктом дослідження є правовідносини, які пов'язані з використанням електронних доказів у ході розгляду та вирішення цивільних справ. Предмет склали цивільні процесуальні норми, наукові концепції щодо використання електронних доказів у цивілістичному процесі, проблеми їх реалізації та шляхів вирішення проблем, що виникають. В основі дослідження лежить діалектичний метод пізнання при аналізі інформаційних технологій, всієї сукупності властивих їм необхідних властивостей та зв'язків стосовно галузі цивільного процесу. Зазначено, що використання інформаційних технологій є феноменом, здатним значною мірою трансформувати все відносини, що склалися на сьогоднішній день. Враховуючи значущість правосуддя у цивільних справах для стабільності всієї правової системи будь-які ризики, реальні чи потенційні, можуть призвести до відчутних наслідків, у зв'язку з чим саме галузь цивільного процесу потребує формування певної концептуальної засади використання інформаційних технологій з тим ухилом, щоб основи правосуддя не були знехтувані внаслідок неправильного застосування або незастосування певної інформаційної технології. Електронні технології мають більше комунікативний та організаційний характер, тоді як до цифрових додається вплив на зміст правосуддя та його результат. Вказано, що електронні докази повинні бути виділені як самостійний вид доказів з огляду на їх специфічні риси, що заважають їм бути різновидом письмових, речових або змішаних доказів. Критерії допустимості електронних (цифрових) доказів мають бути визначені щодо їхньої специфіки, оскільки існуючі критерії не зовсім підходять під особливості цього виду доказів. Позитивним прикладом регулювання електронних доказів є Керівні принципи Ради Європи 2019 року, які встановлюють норми щодо електронних (цифрових) доказів і забезпечують оптимальну версію використання у цивільному процесі. У деяких наукових працях зрівнюють поняття електронних доказів та електронних документів. Однак електронний доказ не повинен обов'язковою бути оформлений у документарному вигляді.

Ключові слова: доказове право, інформація, інформаційні технології, електронний документ, принципи цивільного права.

Parasyuk M.V. Electronic (digital) evidence in civil proceedings.

The article examines electronic (digital) evidence in civil proceedings. The object of the study is legal relations related to the use of electronic evidence in the course of civil proceedings and the resolution of civil cases. The subject matter consists of civil procedural norms, scientific concepts regarding the use of electronic evidence in civil proceedings, problems with their implementation, and ways to solve the problems that arise. The study is based on the dialectical method of cognition in the analysis of information technologies, the totality of their inherent necessary properties and connections with regard to the field of civil proceedings. It is noted that the use of information technologies is a phenomenon capable of significantly transforming all existing relationships. Given the importance of justice in civil cases for the stability of the entire legal system, any risks, real or potential, can lead to very tangible consequences, which is why the field of civil procedure needs to develop a specific conceptual framework for the use of information technology, with a view to ensuring that the foundations of justice are not undermined as a result of the incorrect application or non-application of a particular information technology. Electronic technologies are more communicative and organizational in nature, while digital technologies also influence the content of justice and its outcome. It is stated that electronic evidence should be distinguished as a separate type of evidence due to its specific features, which prevent it from being a type of written, material, or mixed evidence. The criteria for the admissibility of electronic evidence must be defined in relation to its specific nature, as the existing criteria are not entirely suitable for the characteristics of this type of evidence. A positive example of the regulation of electronic evidence is the 2019 Council of Europe Guidelines, which establish standards for electronic evidence and provide the most optimal version of its use in civil proceedings.

Some academic works equate the concepts of electronic evidence and electronic documents. However, electronic evidence does not have to be necessarily in documentary form.

Key words: evidence law, information, information technology, electronic document, principles of civil law.

Постановка проблеми. Проблема доказування займає одне з центральних місць у науці цивільного процесуального права. Жодна цивільна справа не може бути вирішена без доказування. Вирішення цивільної справи означає, що суд встановлює фактичні обставини справи, застосовує норми матеріального права і виносить від імені держави рішення, яким владно підтверджує взаємини суб'єктів права. Інформаційні технології це явище, яке докорінно трансформує право. Питання доказового права в контексті розвитку інформаційних технологій в доктрині цивільного процесуального права відіграють особливо важливу роль, оскільки за допомогою цього інституту суд може адекватно оцінити правомірність заявлених у суді вимог.

Метою дослідження є наукові розвідки щодо електронних (цифрових) доказів в цивільному процесі.

Стан опрацювання проблематики. Електронні (цифрові) докази в цивільному процесі досліджували: Я.О. Берназюк, В.С. Боровікова, С.В. Гулаткан, С.С. Дронов, І.М. Канюка, С.О. Короед, В.А. Кройтор, К.М. Пільков, О.В. Рожнов, С.Г. Музичко, С.В. Смола, А.Я. Ткачук і інші вчені. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій передбачає застосування в юридичній діяльності, що вимагає проведення теоретико-правових досліджень.

Виклад основного матеріалу. У 1970 році Гаазька конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних і торгових справах передбачала використання в цивільному та торговому обороті різних інформаційних технологій, що підтверджується п. 4, 42, 43, 44 Висновків і рекомендацій 2003 р., прийнятих Спеціальною Комісією з практичного застосування Гаазьких конвенцій про апостиль, отримання доказів, вручення документів [1].

Подальшу розробку використання електронних доказів можна знайти в діяльності міжнародного комерційного арбітражу, який у 2002 році підготував Седонські принципи про розкриття електронної інформації [2]. Принципи приділяють значну увагу зберіганню інформації на електронних (цифрових) файлах, вказуючи на необхідність докладати зусиль для збереження інформації, що має відношення до справи, на файлі. Проблемаю виступає можливість конвертації файлів з початкового формату в інший, так що сторони арбітражного розгляду повинні володіти необхідними технічними навиками.

Наступний виток розвитку даної теми датований 2018 роком. Міжнародний комерційний арбітраж прийняв Празькі правила, які, на думку юристів, більше підходять континентальній системі права [3].

Положення, що стосуються електронних (цифрових) доказів, містять презумпцію, що фотокопії та електронна форма документів вважаються ідентичними оригіналам, поки інша сторона не оскаржить це. Суд має ініціативу зобов'язати сторону надати оригінал документа. Будучи способом альтернативного вирішення спорів, арбітраж прагне надати найбільш зручні та актуальні способи вирішення справи, а можливість самостійно встановлювати правила відрізняється відсутністю бюрократичних бар'єрів.

Рада Європи в 2019 році приймає Керівні принципи використання цифрових доказів у цивільному та адміністративному судочинстві [4].

Даний документ містить визначення електронного (цифрового) доказу та метаданих як інформації, що дозволяє встановити джерело і простежити історію доказу, включаючи дату та час, встановлює регулювання вилучення, передачі, зберігання, архівування, значущості та достовірності.

Характерною особливістю доказового права Європейського Союзу є поділ доказів на досконалі – мають найбільшу юридичну силу: письмові докази, присяга та визнання фактичних обставин і недосконалі – інші засоби доказування, які піддаються інтерпретації на розсуд судді.

За відсутності законодавчого врегулювання припускаємо, що електронні докази слід відносити до досконалих, оскільки вони підтверджують юридичні факти, не містять оціночних суджень або презумпцій, властивих недосконалим доказам.

Європейський підхід до доказування не відносить електронні (цифрові) докази до якогось іншого виду доказів, прирівнюючи їх юридичну силу до письмових доказів, встановлюючи критерії, необхідні для використання цифрових доказів у цивільному судочинстві. Принципи, що відносяться до доказів: право бути вислуханим, диспозитивність і рівність – проявляються в повному обсязі.

Доказове право виявилось не готовим до стрімкої цифрової еволюції суспільного життя, що починається на етапі встановлення понятійного апарату. Наприклад, поняття «електронного документа» в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» [5]. Візуаль-

ною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання змісту людиною [6, с. 119].

Ряд дослідників змішують ці поняття, намагаючись аналізувати в якості електронного (цифрового) доказу тільки електронний документ. Не повинно викликати спорів те положення, що вимоги до «матеріального оформлення» цифрових документів повинні бути встановлені, у науці такі вимоги містяться у великому блоці під назвою «електронні документи». Водночас не можна плутати цей блок безпосередньо з електронним документом як видом цифрових доказів.

Електронний документ не є синонімом електронного (цифрового) доказу. Електронні докази є більш широким поняттям, що включає електронні документи, але не обмежується ним. Електронний документ є одним з видів цифрових доказів, який має власні особливості та власні вимоги щодо критеріїв допустимості.

Це не заважає існувати розбіжностям у визначенні самих цифрових доказів. Деякі автори йдуть ще далі і задаються питанням, чи є взагалі електронний (цифровий) доказ таким, щоправда, в термінах електронного документа. Теза про необхідність роздруківки електронного документа для власноручного або нотаріального посвідчення має місце, тільки вона відноситься саме до електронного документа, а не до електронного доказу.

Концептуальною основою використання інформаційних технологій є вдосконалення доказового права, в тому числі шляхом виділення електронних (цифрових) доказів як окремого виду. Мета адаптації цивільного процесу до інформаційних технологій полягає в тому, щоб максимально подолати розрив у розвитку цих явищ і зробити цю адаптацію універсальною під подальший прогнозований технологічний розвиток.

Принципово важливим буде виступати не актуальна, а перспективна можливість розвитку технологій. Можуть виникати питання щодо того, як оформити інформацію про приналежність NFT (унікального виду криптографічних токенів, який не може бути обміняний або заміщений іншим). Існуючі технології передбачають не тільки статичний набір інформації, яка буде розглядатися як доказ, але й динамічну інформацію.

Показовим прикладом у даному контексті є додаток TreeCoach, спрямований на дослідження та моніторинг навколишнього середовища з використанням складно-сконструйованих програм, що імітують будову коренів рослин. На сьогоднішній момент неможливо навіть припустити обсяг і спрямованість спорів, які можуть виникати у зв'язку з подібними дослідженнями, тим більше з доказами, які повинні будуть використовуватися для вирішення цих спорів.

Концептуальна основа полягає в тому, що електронні (цифрові) докази повинні стати самостійним видом доказів, в тому числі, щоб мати можливість вирішувати спори, пов'язані з інформаційними технологіями, в незвичній формі для сучасного стану розвитку доказового права. Позиції, що підтримують дані тези, також присутні.

Ж. Васильєва-Шаламова, І. Ковальчук виділяють специфічні риси, властиві електронній (цифровій) інформації, що має доказове значення [7, с. 65]. Представляючи більш критичну позицію, автори одночасно дають критерії цифрових доказів і метаданих як супутнього явища, проте не уподібнюють електронні докази електронному документу.

Найбільший інтерес представляє підхід О. Перунової, яка розкриває широкий зміст електронних (цифрових) доказів, який практично ідентичний Керівним принципам Ради Європи 2019 року [8, с. 142].

Даний підхід є виправданим, оскільки максимально охоплює різні електронні докази, які можуть бути представлені в процесі з урахуванням нинішнього та перспективного розвитку технічної складової.

Використання цифрових доказів може призведе до втрати сенсу принципу безпосередності, але у зв'язку з застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій зміст принципу безпосередності необхідно доповнити.

Досі не вироблено єдиної думки щодо правової природи та сутності електронних (цифрових) доказів: вони є письмовими (як визначають процесуальні кодекси) і їх об'єднання слід називати документальними доказами, речовими (оскільки будь-які електронні докази можна співвіднести зі ст. 100 «Електронні докази» Цивільного процесуального кодексу України [9]) або змішаними (оскільки електронні докази, як письмові, несуть певну ідею, думку, водночас вони, як речові докази, можуть бути представлені у вигляді первної форми відображення реальної дійсності).

Нинішній виток наукової дискусії характеризується домінуванням позиції, згідно з якою електронні докази, щодо специфіки, можуть об'єднувати всі існуючі види доказів.

Багато вчених пропонують виділити окремі види цифрових доказів [10; 11]. Деякі вчені пропонують включити: інформацію з сайтів публічних органів; електронні повідомлення; SMS, повідомлення з месенджерів; аудіо- та відеозапис, цифрове фотозображення. Інші додають інформацію,

що зберігається відповідно до технології блокчейн. Треті вказують на види цифрових доказів, вироблені в судовій практиці: документи, отримані за допомогою електронного зв'язку та за допомогою мережі Інтернет; цифрові документи і зразки документів, підписані електронним підписом; аудіо та відео на цифрових носіях [12].

Спірність даної позиції криється відразу в двох вимірах:

- не враховує можливість виникнення нових технологій, відповідно, швидко втрачить актуальність;
- продиктована прикладним характером досліджень, не враховує різноманіття форм використання цифрових доказів у доказовій діяльності у межах судового процесу.

Певна кількість досліджень конкретних видів цифрових доказів проходить під ухилом миттєвого застосування. Це не враховує розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і тенденцію цифрової трансформації суспільства визначеною Національною економічною стратегією на період до 2030 року [13].

При багатоаспектних дослідженнях виникає потреба не тільки в стандартному науковому абстрагуванні від часткових до сутнісних характеристик правових явищ, але в особливому поєднанні їх різнопланових аспектів у межах практичного завдання або теоретичної конструкції [14, с. 51].

Дослідження проводяться, в основному, на технологіях, які не викликають великої кількості питань, наприклад, електронний документ, аудіозапис або листування по e-mail або інформація з Інтернет-сайтів. Даний перелік необхідно залишити відкритим. Збереження закритого переліку засобів доказування змусить правозастосовника співвідносити кожен цифровий доказ, що трапляється йому, з уже наявними.

В якості основного підсумку з даної проблематики варто вказати те, що широка палітра інформаційних технологій, які можуть бути використані в якості засобу доказування, не дозволяє встановити універсальні критерії допустимості всіх інформаційних технологій. Тому критерії допустимості, прикладі блокчейн, повинні бути визначені стосовно конкретної інформаційної технології.

Необхідно створити єдину теорію оцінки цифрових доказів. Підсумком досліджень прикладного характеру є констатація факту прогалини в законодавстві, яка не дозволяє судам об'єктивно розглянути справу, оскільки суди або взагалі не долучають такі докази, або приносять їм силу. Рішення суду не повинно ґрунтуватися виключно на електронних (цифрових) доказах.

Наведені фактичні проблеми розгляду спорів із застосуванням цифрових доказів призводять до кумулятивного порушення реалізації принципів: диспозитивності – у сфері реалізації процесуальних прав щодо подання доказів, що обґрунтовують свою позицію; рівності – оскільки суд може не прийняти цифровий доказ в одному випадку, але прийняти в іншому; справедливості – оскільки без урахування електронного доказу суд може прийняти неправильне рішення; з огляду на незрозумілу перспективу розподілу тягаря доказування через відсутність можливості представити доказ в не електронному вигляді; порушення права бути вислуханим з огляду на відмову судом долучення електронного (цифрового) доказу.

Виникає питання визначення критеріїв допустимості електронних (цифрових) доказів, яке пов'язане з відсутністю технічних компетенцій. Дана позиція розділяється на цьому етапі: необхідність встановлення самостійних критеріїв допустимості; це суперечить позиції, що критерії сформульовані в судовій практиці, які більше властиві електронним документам. На сьогоднішній момент у цивільному процесі існує невизначеність у розумінні термінології електронного доказу, його природи, видів, критеріїв їх допустимості.

Можна констатувати, що всі перераховані аспекти знаходяться у невизначеності правового регулювання при випереджаючому характері правозастосовної практики, проте намічаються деякі тенденції в їх регулюванні:

- широке розуміння цифрових доказів;
- особлива природа, яка не дозволяє зарахувати до існуючих видів доказів, оскільки в перспективі не всі електронні докази можуть бути представлені в документальній формі;
- перелік видів цифрових доказів повинен бути відкритим;
- критерії допустимості повинні бути визначені з специфіки.

Як концептуальну основу варто вказати, що положення Керівних принципів Ради Європи 2019 року відповідають цим тенденціям, у зв'язку з чим пропонується провести реформування законодавства, щоб воно відповідало цьому документу в ключових питаннях використання електронних (цифрових) доказів (п. 6–9), їх збору, вилучення та передачі (п. 10–16), зберігання та забезпечення збереження (п. 25–27), архівування (п. 28–30).

Об'єднуючий характер інформаційних технологій, призводить до необхідності уніфікації законодавства з метою полегшення міжнародного співробітництва в цій сфері.

З урахуванням цих положень, якщо всі висловлені аспекти, які негативно впливають на ряд принципів цивільного процесу, будуть вирішені, то реалізація, що відповідає стану розвитку суспільства у контексті цифрової трансформації, буде забезпечена.

З огляду на відсутність технічних навичок суддя і сторони будуть змушені звертатися за допомогою до технічного спеціаліста, для того щоб він допоміг суду тлумачити фактичний зміст електронного (цифрового) доказу, особливо у контексті забезпечення інформаційної безпеки щодо цілісності інформації, відсутності спотворень. Для цього необхідно запровадити норми прямої дії, що особливо важливо під час воєнного стану. Це вимагає належної координації правових питань у зазначеній сфері, внесення доповнень та індикаторних умов до чинних законодавчих норм [15, с. 170].

Існуючі правові статуси експерта та спеціаліста повинні, у контексті призначення, виконувати дану функцію. У зв'язку з цим, сформоване відступлення від принципу незалежності суддів в абсолютному вираженні не порушуватиме тенденцій оптимізації цивільного судочинства.

Як альтернативна можливість концептуальної основи, що зачіпає принцип незалежності суддів у контексті електронних (цифрових) доказів, зазначений у Керівних принципах Ради Європи 2019 року засвідчувальний орган (відповідно до Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги») може послужити універсальним, або тимчасовим інструментом для забезпечення перевірки автентичності електронних (цифрових) доказів, забезпечення збереження [16].

Поступове набуття правниками технічних знань дозволить змінити дану схильність суддів у питанні тлумачення цифрових доказів, що вплине на зміцнення принципу незалежності суддів, але це не відбудеться миттєво.

Висновки. Можливість використання електронних (цифрових) доказів передбачена у міжнародних джерелах. Процесуальне законодавство Європейського Союзу відповідає вимогам міжнародних договорів, що регулюють електронні докази, встановивши рівну юридичну силу цифрових і письмових доказів, прирівнявши електронний підпис до власноручного. Відповідно, електронні (цифрові) докази є самостійним видом доказів. Перелік видів електронних (цифрових) доказів необхідно залишати відкритим з огляду на те, що поступовий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і технологічне ускладнення цивільних правовідносин призводить до ризику старіння закритого переліку електронних (цифрових) доказів.

Критерії допустимості електронних (цифрових) доказів повинні бути визначені щодо їх специфіки, оскільки існуючі критерії не зовсім підходять під особливості даного виду доказів. Позитивним прикладом регулювання цифрових доказів є Керівні принципи Ради Європи 2019 року, які встановлюють позицію щодо цифрових доказів і забезпечують найбільш оптимальну версію використання у цивільному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаазька конференція з міжнародного приватного права. Рекомендації, Міжнародний документ, Висновок від 28.10.2003. URL. <https://docs.dtkk.ua/doc/1014.5963.0>.
2. The Sedona Principles, Third Edition: Best Practices, Recommendations & Principles for Addressing Electronic Document Production, 19 Sedona Conf. J. 1 (2018). URL. <https://thesedonaconference.org/sites/default/files/publications/The%20Sedona%20Principles%20Third%20Edition.19TSCJ1.pdf>.
3. A Comparison of the IBA and Prague Rules: Comparing Two of the Same. URL. <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2019/03/02/a-comparison-of-the-iba-and-prague-rules-comparing-two-of-the-same/>
4. Electronic Evidence In Civil And Administrative Proceedings. URL. <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5>.
5. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/851-15>.
6. Ковалів М.В., Єсімов С.С., Ярема О.Г. Інформаційне право України: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.
7. Васильєва-Шаламова Ж.В., Ковальчук І.А. Електронні докази в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 64–68.
8. Перунова О.М. Характерні особливості електронного доказу у цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 140–142.
9. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15>.

10. Бекетова Д.А., Шаповалова К.Г. Електронні докази як засіб доказування в цивільному процесі: проблеми застосування на практиці. *Universum*. 2024. № 15. С. 200–206.
11. Айрапетян А., Шаповалова К. Забезпечення доказів у цивільному процесі: виклики сьогодення та шляхи їх подолання. *Universum*. 2025. № 15, 207–212.
12. Сакара Н. Судова практика щодо оцінки електронних доказів. Верховний Суд. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Sakara_prez.pdf.
13. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.
14. Yesimov, S., & Borovikova, V. Methodological foundations of information security research. *Social and Legal Studios*. 2023. № 6 (1). P. 49–55.
15. Melnychenko B., Tsebenko S., Khomyshyn I., Sirant M., Yesimov S. Organizational and legal principles of information security of enterprises in the conditions of martial law in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2024. № 1. С. 167–174.
16. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.